

Gustav Scherz

17. februar 1895 – 29. marts 1971

Gustav Scherz var ikke medlem af Dansk Geologisk Forening, og man kan hverken kalde ham geolog (hvad han sikkert selv ville protestere imod) eller amatørgeolog; han har aldrig skrevet en linie original geologi. Og dog har han ydet dansk geologi større tjenester end de fleste, såvist som det er en fortjeneste at udbrede kendskabet til dansk geologisk forskning, både herhjemme og i udlandet. Hans virke falder på linie med Ad. Clément's og Axel Garboe's, indenfor geologiens historie, og når vi bruger udtrykket »dansk geologisk forskning« må det straks understreges, at Scherz's interesse ensidigt kredsede om den ældste danske geologi, der senere skulle vise sig også at være verdens første egentlige geologi, Niels Stensen's – Stenos – arbejder. Vi vil i denne sammenhæng lade Stenos anatomiske fortjenester ligge, ligesom vi forudsætter kendskab til hans levnedsløb i almindelighed, beskrevet i en omfangsrig litteratur.

I Danmark fik man først rigtigt øje på Steno gennem A. D. Jørgensens mesterlige biografi i 1884, og allerede her indlægger Scherz sig fortjenste ved at genudgive den udsolgte bog i 1958. Stenos geologiske hovedværk: »De Solido intra Solidum Naturaliter Contento. Dissertationis Prodrum« udkom første gang i Firenze 1669, optryktes i Leiden 1679, men var oversat til engelsk allerede 1671. En dansk oversættelse fremkom først 1902 (Aug. Krogh & V. Maar).

Allerede inden dette hovedværks fremkomst havde Steno imidlertid i 1667 fremsat sine tanker om jordlagene som sedimentter i vand og fossilerne som virkelige levninger af levende væsener, i en afhandling om »Dissektion af et Hajhoved«, oversat til dansk 1933 (ved V. Meisen, Aug. Krogh & R. Spärck). Alt dette geologiske stof var fra Stenos hånd så at sige indpakket sammen med andre afhandlinger, i reglen citeret under hovedtitlen »Elementorum Myologiae Specimen.« – Afsnittet »Dissektion af et Hajhoved« fremkom som en særlig afhandling i synoptisk latin-engelsk form under titlen »The Earliest Geological Treatise (1667)« ved Axel Garboe (London, 1958).

Omtrent på samme tid begyndte dramaet om denne ældste geologiske afhandling at udfolde sig. Scherz havde et par år tidligere fået underretning fra en italiensk professor om, at selve trykmanuskriptet til denne afhandling var fundet og var til salg! Hvem sælgeren var, var og er ukendt, men den forlangte pris var uoverkommelig. Tiden gik, og i foråret 1957 blev tilbudet genfremsat – af et stort antikvariat i Los Angeles! Prisen var stadig høj, men dog overkommelig, og ved Scherz's mellemkomst, og ved en storstilet gestus fra »Nordisk Insulin« (dr. med. H. C. Hagedorn) erhvervedes dette

enestående manuskript til Det kongelige Bibliotek i København (Stenoniana Catholica 1958, nr. 1).

Hvor kommer nu Scherz's fortjenester i øvrigt frem? Scherz var som katolsk teolog naturligvis interesseret i Stenos teologiske skrifter, så det kan ikke undre, at vi i 1941–47 finder ham som medudgiver (s. m. Knud Larsen) af »Nicolai Stenonis Opera Theologica I–II«; men da over halvdelen af de i dette værk samlede skrifter og optegnelser aldrig tidligere har været trykt, aner man allerede her Scherz's evner som videnskabelig detektiv – for ikke at sige sporhund.

Nu tager detektiven nemlig fat med de mest overraskende resultater. Han støver alle væsentlige arkiver i Europa (senere USA) igennem, og han udsender i 1952 »Nicolai Stenonis Epistolae et Epistolae ad eum Datae«, et værk på 1027 sider. Det bringer på originalsprog: Latin, italiensk, fransk, tysk, hollandsk og dansk ikke mindre end 478 breve fra og til Steno. Halvdelen af denne vældige brevsamling var hidtil komplet ukendt, og kun en ottendedel forelå tidligere trykt i arbejder af eller om Steno.

Foruden alle disse breve giver Scherz i indledning og efterskrift alle oplysninger om brevenes baggrund, 132 sider litteraturhistorisk og biografisk indledning, samt ca. 100 sider dokumenter til Stenos liv, herunder også stamtavle over faderen, guldsmeden Sten Pedersens slægt (Moderen Anne Nielsdatters slægtsforhold er først blevet klarlagt af Viktor Hermansen 1960 (Stenoniana Catholica, 1960, nr. 3)).

Et af de mest overraskende kapitler i denne brevsamling er opdagelsen af det berømte »Chaos«-manuskript, som Scherz fandt i Firenze. Det indeholder – ganske bogstaveligt – studenten Niels Stensens's »kollegiehefte«, et halvt hundrede tætskrevne blade, af ham selv dateret »Die 8 Martii 1659«, altså ikke engang en måned efter stormen på København, hvor han selv stod på volden! Han var indrulleret i Studenternes Regiment 1658, der under stormnatten 10–11 februar 1659 dækkede strækningen fra Vester-vold til Kallebodstrand; hans stedfader Johan Stichman kommanderede samme nat sit kompagni ved Nørreport (Scherz: Niels Stensens København. 1962). Originale afhandlinger kan man selvfølgelig ikke vente af den unge student (han var immatrikuleret 27. november 1656, og forsinket af krigen). Men »Chaos«-manuskriptet giver ved sine litteratur-uddrag bevis for Stenos ubegribeligt omfattende læsning, hans egne tanker og selvstændige iagttagelser på vidt spredte områder.

Scherz, der var blevet dansk statsborger i 1938, indleverede i 1956 en afhandling »Vom Wege Niels Stensens« til forsvar for den filosofiske doktorgrad i København, og forsvaret fandt sted d. 6. dec. s. år med Axel Garboe og R. Spärck som opponenter. Begge var meget anerkendende, men især må Spärcks opposition fremhæves (ref. i Stenoniana Catholica, febr. 1957). Spärck understreger, foruden »Chaos«-manuskriptets store værdi, det kata-

log over Stenos naturaliesamling, som Schertz fandt i Firenze. Det foreligger i en afskrift fra 1763 under titlen »Indice delle Così Naturali, forse dettato da Nicolo Stenone«. Man står her overfor et af Steno selv dikteret katalog over ca. 300 numre i den mineralsamling (og malacologiske samling), der lå til grund for hans geologiske arbejder; og Spärck understreger, at denne Stenos mineralsamling er en bevidst tilvejebragt, homogen studiesamling – formodentlig den ældste der findes – vidt forskellig fra tidens sædvanlige »kuriositets-kabinetter«.

Scherz's disputats udkom i 1958 i en engelsk version under titlen »Nicolaus Steno and his Indice« (begge afhandlinger som nr. 14 og 15 i Universitetsbibliotekets skrifter).

Man skulle synes, at alt dette – brevene, »Chaos«-manuskriptet og Indice – var nok til at sikre Schertz en piedestal, men han havde endnu en trumf i baghånden. I 1959 var han på studierejse i USA, og i »Library Company« i Philadelphia fandt han en hidtil komplet ukendt afhandling af Steno: En latinsk disputereøvelse i tidens stil – titlen er kortere på engelsk: »A Scientific Disputation on the Subject of Hot Springs. To be defended publicly by Niels Stensen, a Dane from Copenhagen. Amsterdam, 1660«. Den ganske korte, trykte indbydelse til »disputation«, formodentlig det eneste eksisterende eksemplar, var indbundet sammen med mange lignende disputationer, og det kan fastslås, at hele bindet i 1682 (i pionertiden) kom med en reformert præst Henricus Selijn til New York. Fra ham gik det over til botanikeren James Logan, der grundlagde den bogsamling, der senere blev til »Library Company« i Philadelphia.

Indholdet i dette lille studenterarbejde er rent fysisk-kemisk og har i sig selv kun den værdi, at det forbinder guldsmedesønnens »Chaos«-spekulationer med de problemer, han kom til at beskæftige sig med mod slutningen af sit liv (Stenoniana Catholica, juli 1959. – Niels Stensens First Dissertation. Journ. of the Hist. of Med. and Allied Sc. 1960).

Det hænder heldigvis, at en forsker tilfældigt falder over et værdifuldt fund, men hvis man tror, at Schertz's mange fund blot beror på held, tager man fejl. Schertz var dybt fortrolig med baroktidens naturvidenskab og filosofi over hele Europa, vidste nøje, hvem der korresponderede med hvem om hvad (datidens form for tidsskrifter), og hvor han skulle søge.

Personlig var Schertz en charmerende og venlig mand, men det var altid med nogen bæven, man modtog hans hyppige telefonopringninger; man kunne ikke lade være med at tænke »Så, hvad har han nu i sinde?«, for han havde altid hovedet fuldt af publikationsplaner, hvortil han søgte råd eller støtte.

Det lykkedes ham da også, inden en færdselsulykke indhentede ham, at sætte sin højt beundrede Steno (helst ophøjet til helgen!) et værdigt monument i to bind: »Steno. Geological Papers« (synoptisk latinsk-engelsk

udgave. 1969) og »Dissertations on Steno as geologist«. – Universitetsbibliotekets Historiske Skrifter, nr. 20–21).

Vi kan bedst udtrykke vore følelser for dr. Scherz i hans egen kirkes sprog:

Requiescat in Pace – Måtte han hvile i fred.

Hilmar Ødum.